

Csepeli György

Csapdában

Debreczeni József könyvet adott ki, melynek címe: Ne bánts a cigányt! (*Politikai vitairat. De.hu Kft., 2014.*) A cím bevallottan Zrínyi Miklós elhíresült mondatát idézi (a MEK-ben látható könyvének 1790-es marosvásárhelyi kiadása, melynek Ne bánts a magyart a címe), de ezzel az analógiának már vége is van. Zrínyi saját csoportjának tagjait szólította meg, arra figyelmeztetve őket, hogy önmagukon kívül nincs senki, aki segíthetne rajtuk. Debreczeni célcsoportját ugyan a mai magyarok képezik, de a könyv nem velük, hanem egy másik csoporttal, jóindulatúan fogalmazva, a másik csoport egyik alcsoportjával foglalkozik, amelyet „cigányoknak” vagy „romáknak” neveznek.

98

A szerző jól látja, hogy Pandora szelencéjét nyitja ki, már a fülszövegben azt állítja, hogy „senki sem fogja szeretni ezt a könyvet”. Ugyanakkor azt reméli, hogy a könyv megjelenésének következménye vita lesz.

Sajnos a remény hiú, mivel a szerző semmi olyat nem állít, amivel érdemben vitatkozni lehetne. A könyv jelenlegi formájában nem több, mint chrestomatia, némiképpen egyoldalúan válogatott vendég-szövegek füzére, melyek forrását a szerző nem hallgatja el, tehát szó sincs arról, hogy idegen tollakkal ékeskedne. A válogatás azonban tendenciózus, nem vesz figyelembe alapvetően fontos álláspontokat. Anélkül, hogy a szerző említene, műve ellenpárja egy 2013-ban, a Napvilág Kiadónál megjelent könyvnek, amelyet Fleck Gábor és Szuhay Péter Bernáth Gábor jegy-

zett. Az a könyv káté formájában nyújtott ismereteket a cigányokról, s az olvasóra bírta, hogy a válaszok közül mit fogad el, mit nem.

Debreczeni célja direktebb, bár mint a könyv fülszövegében írja, „megoldási javaslatokkal” nem él. A cél láthatóan nem más, mint a riogatás, az értelem álcájába bújt érzelmi hatáskeltés. A szerző egy létszámában folyamatosan növekvő, iszonyatos társadalmi veszéllyel fenyegető, „cigánynak” nevezett tömeget láttat az olvasóval, akiben, ha roma, ha nem, az olvasottak hatására tovább nő a romák és a nem romák között már ma is mérhetően hatalmas társadalmi távolságérzet.

Miközben a szerző a könyv több helyén is hangsúlyozza, hogy mennyire tagolt és heterogén a „cigány” vagy „roma” szóval jelölt népesség, folyamatosan beszél a „zömről”, a többségről”, amelynek esszenciális jellemzői felsorolásától sem tartja vissza magát, akár a csoport állítólagos múltjáról, jelenéről beszél (vagy beszélteti vendégül hívott szerzőit).

Sokat segíthetett volna a tájékozódásban, ha Debreczeni elolvassa Gordon W. Allport előítéletről írt könyvét, amely 1977 óta bármely közönyvtárban magyarul is elérhető, s 1999-ben újra megjelent. Ebben a könyvben van egy alapvetően fontos fejezet, amelyet mindenkinek ismernie kellene, aki egy-egy csoport „tulajdonságairól”, „jellemzőiről” beszél, legyenek azok szociológiai, pszichológiai vagy „szociokulturális” jegyek.

Allport helyesen állapítja meg, hogy „valószínűleg sosem állíthat-

juk, hogy van olyan csoportjegy, amely egy csoport minden egyes tagját megkülönbözteti azoktól, akik nem tartoznak a csoportba”. A csoportismérvek számbavétele esetében azonban az óvatosság kevés. Bármilyen csoport bármilyen tulajdonságáról van szó, érdemes belegondolni abba, hogy a szóban forgó tulajdonság az adott csoport mekkora hányadára lehet egyáltalán jellemző. Allport szerint négy típusba sorolhatók a csoportokra vonatkozóan vélelmezett tulajdonságok, s a tulajdonságoknak csak az egyik típusa az, melyben azokat a tulajdonságokat találjuk, amelyek az adott csoport tagjainak túlnyomó többsége esetében jellemzőként azonosíthatók. A másik három típus esetében egészen más a helyzet. Vannak tulajdonságok, amelyek kizárólag az adott csoport tagjait jellemzik, azonban előfordulásuk ritka. De mivel ritka az előfordulásuk, a figyelmet annál inkább felkeltik, s amennyiben negatív a minősítésük, nehezen kiirtható illuzorikus korrelációk, sztereotípiák alapjává válnak. Egy másik típus, amikor az adott tulajdonság előfordulása minden csoport esetében gyakori, de az eloszlás mintázata csoportonként más és más. Utolsóként említhetjük azt a típust, amikor ugyanaz a tulajdonság különböző gyakorisággal fordul elő az egyes csoportokban.

A csapda, amelybe könyvében Debreczeni is beleesik, hogy a mindennapi tudat leegyszerűsítő, reflektálatlan működése folytán az emberek általában minden csoportkülönbségről azt hiszik, hogy az adott csoport szinte minden tagjára vonatkoztathatók. A hétköznapi tudat nem veszi figyelembe a másik három tulajdonságtípust, amely egyáltalán nem jellemzi a csoportok teljes tagságát, csak egy

részüket. Ráadásul sok esetben a szóban forgó tulajdonságok csak elképzelések, kitalálások, amelyek forrása nem a megítéltek viselkedése, hanem a megítélők vágyai, féltelmei, frusztrációi, projekciói.

A könyv fő baja, hogy amikor a szerző a kötet címében megnevezett csoportról beszél, vagy vendégszerzőit beszélgeti, akkor nem mondja meg, hogy milyen típusú tulajdonságot mutat fel az olvasóknak, akik természetesen maguk sem Allport művein iskoláztak, s így módon Debreczenihez hasonlóan készpénznek vesznek bármilyen „cigány” ismérvet, fogalmazza azt meg Tonhauser László, Bencsik Gábor, Pokol Béla vagy Bíró András, hogy csak néhányat említek a vendégként meghívott, bőven idézett szerzők közül, akik közül többek között hiányzik Szuhay Péter, Ladányi János, Neményi Mária, Fleischmidt Margit.

A könyv hetvenedik oldalán kezdődik egy eszmefuttatás, amely egy „létezési módnak” nevezett modell elemeit kívánja leírni. Debreczeni úgy látja, hogy ez a modell „minden ismeretünk szerint félezer évnél hosszabb ideig határozta meg a cigányság zömének közösségi és egyéni életét, s amely ma is döntő hatással van legtöbbször sorsára”.

A továbbiakban következik a felsorolás, amelyben a „modell” olyan elemeit találjuk, mint a vándorló életmód, a földtulajdon és a földművelés iránti közömbösség, az egyéni munkakultúra, a hatalom és a hierarchia nélküli kisközösségi létezési mód, a földhalmozás hiánya és a jelenben élés, az agresszivitás és az önbíráskodás, a korai gyermekszülés és a patriarchális családmóddel.

A felsorolt „elemek”, vagyis tulajdonságok kifejtése során a szerző nem közöl komolyan vehető szo-

ciológiai bizonyítékokat, amelyek alapján elhithetnénk neki, hogy a „létezési mód” felsorolt elemei ma is döntő hatással vannak a „cigányság” legtöbbször sorsára. Pedig e felsorolás után áll elő a farbával, miszerint nem „szegénypolitikára”, hanem „romapolitikára” van szükség.

Miféle „romapolitika” lehet az, ahol a politika megformálója határozza meg a politika alanyait? Ez a romapolitika fel sem tételezi, hogy maguknak a romáknak is lehetne szavuk arról, hogy kik ők, honnan jöttek, mit akarnak, s merre tartanak.

A könyv akaratlanul legriasztóbb része, ahol a szerző a Jobbik roma programját ismerteti nem kevés empátiával. Bíró Andrásra hivatkozva „őszinteségről”, a „cigánykérdést övező tabuk” megtöréséről beszél, a politikai korrektséget a hipokrizissal, a „nyilvánvaló tények figyelmen kívül hagyásával”, a „gyáva elhallgatással” azonosítva. A Jobbik programjában pedig az a riasztó, hogy az nem más, mint a jelenleg kormányzó pártok programja. Ennek a programnak sarkalatos tétele, hogy „a cigány társadalom többsége a törvények, a munka és az oktatás világán kívül áll, ahonnan a jelek szerint sokuknak nem csupán lehetősége, de szándéka sincs a kitörésre” (200–201. o.). Amit a Jobbik 2010-es „Vissza a cigányútról” című programjában leírt, azt a Fidesz–KDNP-koalíció 2010 után pontról pontra megvalósította, s amit ma tesz (és nem tesz), az sem más, mint a Jobbik programjának megvalósítása. Az iskolai szegregáció törvényesítése, a nagy egyházak monopóliumhelyzetének biztosítása (a karizmatikus kis egyházak negligálása), a rabszolgamunka intézményesítése, a segélyezés eseti vé tétele, a rendteremtés követelése,

se, mind olyan pont, mely messzeemenően alkalmas egy romaellenes népfront megszilárdítására.

Debreczeni helyesen látja, hogy ami a rendszerváltást követő évtizedekben a szociálpolitikában történt, az egyenesen vezetett a mai helyzetig. Nincs mit vitatkozni vele azon, hogy a szocialista-liberális kormányok (beleértve a Fidesz 1998–2002 közötti kormányzását is) szociálpolitikája elhibázott volt. A racionális individuumbként kezelt segélyezettek mit sem tudtak kezdeni a készpénzben fizetett juttatásokkal, nem lett belőlük adófizető, dolgozó polgár. Az idő előrehaladtával kiderült, hogy gyermekeik és unokáik is kevés esélyt kaptak arra, hogy a jobb, szabadabb, gazdagabb életért versenyezzenek előnyösebb társadalmi helyzetű kortársaikkal.

A helyes diagnózis értékét azonban rontja, hogy Debreczeni nem képes kiszabadulni az illuzórikus korreláció által meghatározott romakép hatalmából, s ezáltal akarva-akaratlanul olyan politikai erők törekvéseit támogatja, amelyek ellen szóban tiltakozik. Debreczeni és vendégül hívott szerzői beállításként a romák roncsolt, premodern társadalmi struktúrájuk foglyai, szegények, iskolázatlanok, bűnözésre hajlamosak, ravaszkodó kívülállók, s mindenekfelett, szaporák. Hamis konstrukciót állít fel, amikor szembeállítja az „emberi jogi” és „a társadalmi” megközelítést, azt állítva, hogy a „romakérdés – a valóban létező és drámaian növekvő többségi diszkrimináció ellenére – nem emberjogi, hanem társadalmi probléma, amelynek kezelését rontja a harcos emberjogi aktivitás” (184. o.).

Bár a szerző, mint már említettük, nem akart megoldási javaslatokkal előállni, a könyv végén mégis ismertet három „best practice”-t.

Kovácsné dr. Nagy Emese hozta létre a hejőkeresztúri iskolában az Aronson elvei alapján kialakított kooperációs tanulási programot. Kaposfőn Somos László plébános Közösségi Házat épített, s benne tanodát létesített. Cserdi polgármestere, Bogdán László a közmunkát mezőgazdasági termelőszövetkezet keretei közé terelte. A könyv sokat nyerhetett volna, ha Debreczeni a legjobb példák sorát folytatva bemutatja a miskolci Földes Ferenc Gimnázium Digitális Középiskoláját, Derdák Tibor sajkázai középiskoláját, a Biztos Kezdet Programot, a boldvai szociális szövetkezetet és más jó példákat az országban. E leg-

jobb gyakorlatok közös sajátossága, hogy „mágnes emberek” vonzásában jöttek létre, s terjedésük, hatékonyságuk feltétele a civil társadalom jelenléte s akarata, hogy a jövő kiszabaduljon a múlt fogságából.

Debreczeni József könyve hiányaival mond sokat. Nem segít azoknak, akik meg akarják érteni, hogy mi történik ma Európában és Magyarországon a roma/cigány névvel illetett emberekkel. A könyvet azonban mégis érdemes elolvasni, mert azt megértjük belőle, hogy miért vannak oly sokan, akik nem értik, hogy mi történik ma Európában és Magyarországon a roma/cigány névvel illetett emberekkel.

Szűcs Attila munkái (39. o.)